

VREME

**KAKO SU
MILOŠEVIĆEVI
BANKARI
OTKUPLJIVALI
SPOLJNE
YU-DUGOVE**

13. decembar 2001. Cena 70 din, Crna Gora: 2.50 dem Broj 571

RASPAD DOS-a

SAM PROTIV SVIH

DODATAK: NOVA ISTORIJA BALKANA

Darovi odlaska

Da je reč o novoj književnosti koja nastaje podaleko od ovih krajeva postaje jasno čim se pomene barem nekoliko imena – recimo David Albahari, Vladimir Tasić i Nenad Jovanović u Kanadi, Toma Longinović, Vladimir Pištalo i David Mladinov u Americi, Nemanja Mitrović i Snežana Bukal u Holandiji, Stevan Tontić i Žarko Radaković u Nemačkoj

Krajem prošlog veka, po različitim procenama, između četvrtine i polovine miliona ljudi napustilo je ovu zemlju, pa je logično da među njima mora biti i puno pisaca. Pitanje o srpskim piscima u novom rasejanju, kako se sa biblijskim primislima naziva ovaj egzodus autora, ipak ima poseban značaj. Doduše, ne zbog toga što sudbinu pisaca treba grubo izdvojiti i pretvoriti ih kao takve u neku naročitu zajednicu paćenika i podvižnika. Razlozi da se pitanju izbegličkog iskustva i oblikovanju književne slike sveta sa ovom važnom crtom odsustva, nomadizma ili progonstva posveti pažnja drugačije su prirode.

Posledice geopolitičkog položaja čitavog niza autora rasutih po svetu velike su za jednu književnost i kulturu u kojoj se lik sveta, osim u retkim izuzecima, uvek projektuje u isti, jasno omeđen kulturnoistorijski krug. Pogleda li se čitava istorija srpske književnosti, vidi se sa kolikim i kakvim teškoćama se suočava neki književni junak čim krene izvan ovog geopolitičkog i kulturnoistorijskog kruga. Izvan prostora kojima se tokom vekova kreću Srbi, književni junaci nikada ne deluju kao građani sveta. Iz nekih razloga u svim svetskim metropolama, čak i ako stignu do njih, oni ostaju autsajderi.

TUŽNA LISTA: Nije stoga dovoljno sastaviti tužnu listu pisaca dovoljno odlučnih da ovdašnji užas ne dočekaju ili da iz njega blagovremeno, ili makar u poslednji čas, umaknu. Ono što se mora učiniti

već sada jeste da se uoče razmere i značaj jedne književnosti koja nastaje podaleko od ovih krajeva. Da je reč o čitavoj jednoj novoj književnosti postaje jasno čim se pomene barem nekoliko imena – recimo David Albahari, Vladimir Tasić i Nenad Jovanović u Kanadi, Toma Longinović, Vladimir Pištalo i David Mladinov u Americi, Nemanja Mitrović i Snežana Bukal u Holandiji, Stevan Tontić i Žarko Radaković u Nemačkoj.... Stavljajući ih jedne

pored drugih bez obzira na razloge zbog kojih su se na ovaj put otisnuli, trebalo bi im dodati i one čiji su privremeni boravci ostavili značajne književne tragove, kao što su Aleksandar Tišma, Dragan Velikić, Vladimir Arsenijević, Srđan Valjarević...

Literatura koja nastaje pod utiskom i sa iskustvom izbeglištva ili dužeg izbijanja nastavlja jednu neprekinutu liniju koja kroz čitav prošli vek, i pre toga, povezuje velike srpske pisce u dalekim, stranim gradovima. Ta linija vraća se u književnost kroz mnoge najbolje knjige u kojima je ostavila snažan trag. Uopšte, lik koji se u crtama i razmerama izbeglištva ili stranstvovanja ocrtava jedan je od najznačajnijih likova srpske kulture.

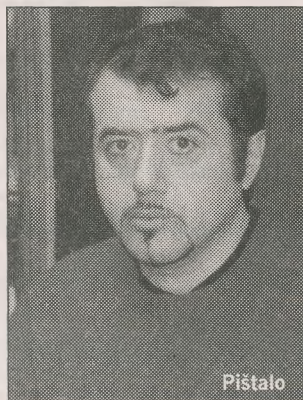
Sve to, čak i kada se doda novinarski udeo Miloša Crnjanskog i Radeta Drainca, ili avangardistički zanosi Ljubomira Micića i Monija de Bulija, pa čak i težina poklona datih drugim literaturama kakav predstavlja Čar-

ls Simić (američkoj književnosti) i Milo Dor (austro-nemačkoj književnosti) koji su, nažalost, tek posredno i srpski pisci, sve bi to malo oslikavalo značaj koji izbeglički udeo ima u srpskoj književnosti da se težiina izbijanja i bol odsustva nisu tako snažno ocrtali kod Crnjanskog. Odsustvo je simbolički upisano u obe knjige *Seoba, Lament nad Beogradom, Kod Hiperborejaca* i *Roman o Londonu*, dakle uz još neke skrivenije niti zapravo u čitav opus jednog od dvojice pisaca koji su u najvećoj meri obeležili XX vek. Tu prestaje literatura putopisa od Napulja Ljube Nenadovića do Crnjanskove Toskane, a počinje neka vrsta izbegličke poslanice u literaturi. To je ono pravo nasleđe koje je sasvim drugačijem stranstvovanju Danila Kiša i Borislava Pekića u sedamdesetim i osamdesetim godinama prošlog veka dalo posebnu boju i težinu. Pekićevo i Kišovo samoizgnanstvo, sa ukusom protesta zbog političke a još više kulturne skučenosti, primer je onog odricanja u kojem se stiče novi, antipalančki legitimitet. Upravo je potreba da se umakne sveprožimajućem "duhu palanke" ono što iskustvo stranstvovanja dograđuje sa unutrašnje strane. Upoznati se sa svetom oduvek je najveći strah duha osuđenog na skučenost i na brigu za očuvanje vlasti na svom prostoru. Takvom duhu je nepoznato uvek neprijatelj i pre će pristati na svaki oblik autodestrukcije nego da se izloži strepnji od otvaranja pred drugim.

BALKANSKA TRILOGIJA: Ako se, na-
zad, iz ovako određene perspektive sagleda aktuelni književni udeo ranije pominjanih, i nekih drugih, pisaca, i ako se sabere sa prožimanjem kultura koje se putanjama što su ovde ovlaš naznačene može pratiti, tek se onda može oceniti izbeglička perspektiva i njen simbolički značaj za savremenu srpsku književnost. Nije to, da odmah i to bude rečeno, pitanje politike i određivanja prema događajima vezanim za tragični i krvavi raspad Jugoslavije, naprotiv. Tuđina tu nije pružala nikakvu spoznajnu prednost, što se možda najbolje vidi iz brojnih zapisa Milovana Đanovića. Niti je svakoga pretvarala u poltrona zapadnog javnog mnjenja, što se najbolje vidi iz intervjua, izjava i zapisa Aleksandra Tišme. Niti je otvarala književnu imaginaciju za širi svet, što se vidi iz "balkanske trilogije" Vidosava Stevanovića. Niti je omogućila da se vrlina jednog kulturnoistorijskog prostora, recimo toposa Srednje Evrope, vidi različito od onog oblika u kojem ga je književna imaginacija dočaravala pre intenzivnog neposrednog upoznavanja, što se vidi poređenjem

Albahari

Pištalo

Mitrović

ranijih i novijih romana Dragana Velikića – srednjoevropski kompleks ovog pisca je njegova autohtona potreba, a ne posledica pojačanih kontakata.

No, tu ćemo zastati u ovom nizu naizmenično pozitivnih i negativnih primera, jer odgovor na postavljeno pitanje treba drugde tražiti. Pravi probni kamen književnog iskustva tuđine na kraju prošlog veka jeste samo pitanje odlaska. I ovo je pitanje postavljeno još na početku moderne epohe srpske literature tako što se sudbina odlaska pojavljuje na magistralan način u romanu *Bespuće* Veljka Milićevića i *Sa silama nem-*

om Rastka Petrovića. Ni jedan ni drugi pisac, međutim, taj prelom nisu oblikovali do kraja, on je ostao samo nagoveštaj na kraju dela, a u *Crnjanskim Seobama* pripovedni interes je dobio sasvim različit pravac odlaska. Jedan drugačiji simbolički kompleks, nemogućeg povratka, najavljen *Švabicom* Laze Lazarevića, dao je odmah velike rezultate u *Dnevniku o Čarnojeviću* i *Danu šestom*, premda je ovaj roman Rastka Petrovića najpotcenjenije remek-delo srpske proze XX veka. Tako je pitanje nemogućeg odlaska ostalo za jednu drugu književnu epohu.

Napetost odlaska, nemogućnost da se bude tamo gde se već pristiglo, pojavila se kao jedno od središta književne imaginacije savremene srpske književnosti. U jednom slabo poznatom odlomku, oniričkom putopisu objavljenom u *Beogradskim putopisima* koje je priredio Dragan Đoković, i sam raspet između ovde i tamo, Nemanja Mitrović ostavio je najlepši trag fenomenologije odlaska, u kojoj je zapravo pisac u njemu začutao. Jer da bi se progovorilo mora postojati nešto dublje od

Izvan prostora kojima se tokom vekova kreću Srbi, književni junaci nikada ne deluju kao građani sveta. Iz nekih razloga u svim svetskim metropolama, čak i ako stignu do njih, oni ostaju autsajderi

povedanjem, mora se reći ono neizrecivo jednog duhovnog i egzistencijalnog preloma. Užas okamenjuje, i to se, posle iskustva preloma dogodilo Nemanji. Vidi se to, na drugi način, i u prozi Vladimira Pištala koji je posle godina upoznavanja sa stvarnošću, što je obeležilo njegove tri zbirke priča, na kraju morao da se suoči s onim što je najteže i što je odredilo meru uspeha njegovog romana *Milenijum u Beogradu*. Koliko je od ove težine prećutao, to se ničim drugim nije moglo nadoknaditi, što na drugačiji način važi i za "raskomadani roman" *Tvoje srce, zeko* Stevana Tontića. Po-

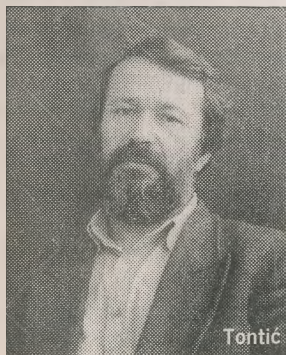
tresnost ispovesti o jednom odlasku iz opsednutog Sarajeva, naime, ne umanjuje potrebu da se ovaj unutrašnji simbolički čvor još jače zaveže – kad bi samo moglo kao kod Beketa i Nabokova, ili Broha i Tomasa Mana. Istina samoizgnanstva i progona, kao i istina fašizma, tajna su svesti u kojoj se ono što je neizrecivo mora oblikovati kao dovođenje u sumnju samoga sebe. Ironija i groteska, ili tragedija pozajmljena iz stvarnosti, samo umanjuju, ali ne ot-

klanjaju ovaj književni nedostatak. **POETIČKI EGZODUS:** Najvažniji događaj zato se odigrao između najboljih izbegličkih knjiga kraja prošlog i početka ovog veka. Prvo je Albahari na način koji mu je doneo odavno zasluženu slavu i uvažavanje poetički egzodus iz *Kratke knjige* pretvorio u maestralnu trilogiju, podižući u naredna dva kratka romana pripovedanje za jednu narativnu "oktavu" više, i jednu dublje od situacije pisca i njegove muke sa pisanjem. *Snežni čovek*, kao geopoetička, i *Mamac*, kao društvenoistorijska nadgradnja slike čovekove samoće u prostoru i vremenu, a i samo-progonjenost ili

porodična (pred)istorija, otkrili su nemost patnje, neizrecivost saznanja. Sva sreća da je pišući iz godine u godinu po jedan tom pružio priliku javnosti da se iskupi za potcenjivanje *Cinka* – koji je možda još uvek i najbolja njegova proza – a zatim *Snežnog čoveka*.

Ko je, međutim, mogao da postavi da neće proteći ni jedna decenija a da će se, kao što to nikada ranije nije bio slučaj, pojaviti jedan novi kratak roman koji tu istu stvar koja je odlična u *Snežnom čoveku* čini na još bolji i upečatljiviji način. Opet u trodelnoj formi, ali sada kao jedan tragični "končerto", *Oproštajni dar* Vladimira Tasića, objavljen pre svega nekoliko meseci, morao bi i najvećem skeptiku, a i onima što još ratuju između četnika i partizana srećni svojom naknadno stečenom a uz to još lažnom, palanačkom "mudrošću", da pokaže kakva je simbolička moć stečena onoga časa kada pisanje povređuje (i) onoga ko piše. Isti materijal kanadskog izgnanstva, porodične drame i saplitanja o zločudni nabor istorije na krvavom balkanskom pokrovu razvijen je u *Oproštajnom daru* do najveće moguće mere. Kako su se Albaharijevi kratki romani smesili uz one što su ih pisali Sterija i Jakov Ignjatović, Stevan Sremac i Veljko Milićević, Crnjanski i Rastko Petrović, Andrić i Meša Selimović, Kiš i Pekić, dakle najbolje što smo u književnosti imali, tako je *Oproštajni dar* ne samo zauzeo isto takvo mesto već je zasenio *Snežnog čoveka* sa kojim ima toliko zajedničkih odlika. Sa više mašte, a jednakom delikatnošću i preciznošću, Vladimir Tasić je – verujem i na Albaharijevo zadovoljstvo – krunisao simbolički izazov nemogućeg odlaska i izbegličkog iskustva savremene srpske proze. Uz to je naslovom svog romana naznačio najpotrebniju metaforu. Svetu se na prilici da proživimo svoj vek možemo zahvaliti jedino svojim potomstvom, ali mu bol postojanja možemo oprostiti jedino kada se naš sopstveni pepeo izruči u prazninu koja ostaje kada proteknu svi dani života. Tasić je od tog pepela, kao iz Kišove *Bašte*, stvaralačkom rukom žene i ljubavi bolje od života prevukao jednu posebnu gled preko gline, povezujući u jedan isti sjaj doba od Adama do Golema, od Pekićeve simeonske grnčarije do Pavićevog hazarskog čupa i Brankovića, od mita do doba informatike i genetike. Zato njegov naslov posreduje dvostruku ideju oproštaja nekome i oproštaja od nekoga, praštanja životu umetničkim delom i odlaska, zauvek. Tasićev oproštajni dar i idealni predeo, vrt čitanja Gorana Petrovića, najlepši su rastanak sa prošlim vekom.

ALEKSANDAR JERKOV

Tontić

Longinović

Tasić